© Український переклад. М. Б. Габлевич, 1992.

Раз, два, три,

Грав я і ти.

Абель, жабель, киш, миш,

Тобі дуля, мені книш.

Відколи світ світом, було на нім два Єремії. Один склав єреміаду про лихварство і звався Єремія Бентам. Він завоював серце містера Джона Нійла і був, за малим рахунком, великою людиною. Другий — хрещений батько найважливішої з точних наук — був великою людиною за великим, навіть можна сказати, за найбільшим рахунком.

Що таке шахрайство,— як абстрактне поняття, закладене в дієслові "шахрувати",— розуміють усі. А от що таке шахрайство як одиничний факт, учинок, річ — означити важче. Однак більш-менш чітке уявлення про нього можна скласти, коли означити не шахрайство саме по собі, а людину — як "тварину, котра шахрує". Якби Платонові спало таке на думку, він не зганьбився б через ту обскубану курку.

Платонові поставили дуже дотепне запитання: чому така "двонога тварина без пір'я", як обскубана курка, не є, згідно з його ж дефініцією, людиною? Але мене такими запитаннями морочити не треба. Людина — це тварина, що вміє шахрувати; тварин, що шахрують, нема, за винятком однієї — людини. Щоб це спростувати, замало й цілого курника обскубаних курей.

Те, що становить суть, ядро, принцип шахрайства, є, фактично, властивістю класу істот у піджаках і штанях. Сорока краде, лисиця лукавить, куниця хитрує, людина шахрує. Шахрайство їй судилося

долею. "Людину створено для скорботи",— каже поет. Аж ніяк,— її створено для шахрайства. Це її мета, призначення і вирок. Кажемо ж ми на шахрая — "пропаща людина".

Шахрайство, якщо добре розібратися,— це сполука багатьох складників: дріб'язковості, інтересу, наполегливості, винахідливості, відчайдушності, незворушності, оригінальності, нахабства й посмішки.

Дріб'язковість. Шахрай — діяч малого масштабу. Він провадить дрібні операції. Його діло — роздріб, за готівку або чек на подавача. Як тільки шахрай утягується в солідні оборудки, він відразу втрачає свої видові ознаки і стає тим, кого ми називаємо "фінансистом". Останнє слово цілком відповідає уявленню про шахрайство, крім однієї риси — масштабу. Отож можна вважати, що шахрай — це банкір in petto (1), а "фінансова операція" — це шахрайство по-бробдінгнезькому. Одне з другим співвідноситься так, як Гомер із "Флакком", мастодонт із мишею, а хвіст комети із свинячим хвостиком.

Інтерес. Шахрай керується особистим інтересом. Він не любить шахрайства задля шахрайства. В нього на оці — власна кишеня. І ваша теж. Він завжди чує, де можна поживитись. Він ставить на Номер Перший. Ви — Номер Другий і про себе маєте дбати самі.

Наполегливість. Шахрай наполегливий. Збити його з пантелику нелегко. Він не зневіряється. Хай навіть усі банки зірвано, йому байдуже. Він уперто прямує до цілі і, ut canis a corio nunquam absterrebitur uncto (2), так само не випустить здобичі.

(1) У малому (латин.).

(2) Як собака кістку (латин.).

Винахідливість. Шахрай винахідливий. У нього творчий розум. Він знає, що таке інтрига. Він і понадумує, і понадурює. Якби він не був

Олександром, то став би Діогеном. Якби не був шахраєм, то став би майстром з виготовлення патентованих мишоловок або добрим рибалкою.

Відчайдушність. Шахрай відчайдух. Він сміливa людина. Він веде війну на ворожому полі. Все бере приступом. Він не злякався б ножів Фрея Геррена. З Діка Терпіна, якби йому більше обачності, вийшов би добрий шахрай; і з Даніела О'Коннела — якби йому менше облесності; і з Карла XII— якби йому зо дві клепки вставили.

Незворушність. Шахрай незворушний. Він не нервується. Нервів у нього нема й не було. Його нічим не проймеш, не виведеш,— хіба що за двері. Він байдужий, мов стовп. Спокійний, "мов усміх пані Бері". Він не мнеться, мов стара рукавиця чи немов молода дівиця в старому Байє.

Оригінальність. Шахрай — достоту великий оригінал. Ідеї в нього — власні. Користуватися чужими — нижче його гідності. Трюків не першої свіжості не перетравлює. Він напевне повернув би вам гаманець, виявивши, що добув його неоригінальним способом.

Нахабство. Шахрай нахаба. Він хизується. Бере руки в боки або засуває в кишені. Сміється вам просто в обличчя. Наступає вам на мозолі. їсть ваш обід, п'є ваше вино, позичає у вас гроші, обводить вас круг пальця, копає вашого пуделя й цілує вашу дружину.

Посмішка. Справжній шахрай вінчає справу посмішкою. Тільки ніхто її не бачить. Посміхається він по денних трудах своїх, увечері, у власній спальні, і лише задля власної втіхи. Він приходить додому. Замикає двері на ключ. Роздягається. Гасить свічку. Лягає в ліжко. Кладе голову на подушку. А тоді посміхається. Це аж ніяк не вигадка. Так воно й справді. Хоч я і мислю апріорно, а шахрай без посмішки — не шахрай.

Своїми витоками шахрайство сягає до початків роду людського. Може, першим шахраєм був Адам. У всякому разі, сліди цієї науки

губляться в сивій давнині. Проте сучасники розвинули її до такого рівня досконалості, який і не снився тупоголовим пращурам. Тож про старі бувальщини говорити не буду,— обійдуся стислим переказом кількох сучасніших.

Ось одна дуже вдала оборудка. Господиня оббиває пороги крамниць у пошуках, скажімо, канапи. Нарешті в одній вітрині бачить чудову канапу. У дверях крамниці її зустрічає чемний і балакучий молодик, запрошує досередини. Виявляється, вона знайшла саме те, що шукала, а ще однією милою несподіванкою виявляється ціна — на добрих двадцять відсотків нижча, ніж вона сподівалася. Господиня платить не гаючись, дістає рахунок і квитанцію, залишає адресу й прохання, аби річ привезли якнайшвидше, і прощається з крамарем, що розсипається в поклонах. Надходить вечір, а канапи нема. Ще день минає, а канапи нема. Посилають слугу спитати, чому затримка. Затримки теж нема. Ніхто канапи не продавав, та й грошей ніхто не отримував,— крім шахрая, що принагідно прикинувся крамарем.

Наші меблеві крамниці, зовсім позбавлені нагляду, створюють усі умови для подібного ошуканства. Відвідувач зайде, огляне меблі і вийде, а ніхто його не чув і не бачив. Заманулося вам щось купити чи спитати ціну — є для цього дзвінок, а більше, вважається, нічого й не треба.

Ще один непересічний трюк. Пристойно вдягнений молодик заходить до крамниці, купує товару на один долар, збентежено виявляє, що залишив гаман у кишені іншого сюртука, і звертається до крамаря так:

— Не біда, шановний! Пришлете пакунок додому, гаразд? Але стривайте! Здається, в мене вдома й дрібних нема — тільки по п'ять доларів... Проте ви могли б передати з пакунком і здачу, правда?

— Неодмінно, сер,— відказує крамар, умить оцінивши ґречність клієнта, а сам думає: "Інший просто взяв би товар під пахву та й пішов, обіцяючи, що донесе гроші пополудні".

Відправляють хлопця-посильного з пакунком і здачею. По дорозі, цілком випадково, він стрічається з покупцем.

— Ох, та це ж мій пакунок! — вигукує той.— А я думав, він уже давно дома! Ну-ну, несіть. Місіс Троттер, моя дружина, дасть вам п'ять доларів,— це вже домовлено. А здачу можете лишити мені,— мені якраз треба дрібних, бо йду на пошту. От добре! Один, два... ця монета годиться? Три, чотири... все правильно. Скажете місіс Троттер, що мене перестріли,— тільки ж глядіть, не баріться!

Хлопець і не думає баритись,— тільки повертається якомога довше, бо пані з іменем місіс Троттер він так і не знайшов. Натомість утішає себе тим, що мав голову на плечах і не віддав пакунка задурно,— і самовдоволено переступає поріг крамниці, враз відчуваючи образу, коли хазяїн питає його, де здача.

Ось іще один простенький трюк. Каштанові судна, що от-от має відчалити, якась ніби чиновна особа подає рахунок з магістрату на вельми скромну суму. Радий, що так дешево відбувся, і заклопотаний сотнею інших нагальних справ, капітан одразу розраховується. Через якихось п'ятнадцять хвилин інша особа приносить іще один, уже не такий скромний рахунок, і дуже швидко з'ясовується, що той перший оподаткувач — шахрай і те перше оподаткування — шахрайство.

Ще ось такий, трохи схожий маневр. Пароплав уже відчалює. По пристані щодуху біжить пасажир з гаманом у руці. Раптом він як стій зупиняється і, вкрай схвильований, підбирає щось на землі. Це портмоне. "Хто загубив портмоне?" — кричить він. Ніхто не може сказати, чиє то портмоне, але коли виявляється, що в ньому чимало грошей, зчиняється шум. Пароплав, однак, має відчалювати.

— Час не жде,— каже капітан.

— Ради Бога, хоч кілька хвилин почекайте,— просить пасажир.— Власник зараз знайдеться.

— Не можна,— відказує повновладний капітан.— Гей там, віддавайте швартови!

— Що ж мені діяти? — допитується стурбований пасажир.— Я на кілька років виїжджаю за кордон, а тримати стільки часу таку велику суму при собі... просто совість не дозволяє! Вибачте, сер,— звертається він до джентльмена на причалі,— але ви чоловік ніби чесний. Прошу вас, зробіть мені ласку, візьміть портмоне (я певен, що вам можна вірити) і дайте оголошення в газеті. Сума тут справді немала, і власник напевне захоче винагородити вас за вашу турботу...

— Мене?? Вас! Це ж ви його знайшли!

— Ну, якщо ви так вважаєте... я візьму винагороду... невеличку — просто задля вашого душевного спокою. Зараз, зараз... та тут самі сотні! Господи! Ні, сотня — це забагато... От п'ятдесят було б якраз...

— Віддавайте швартови! — гукає капітан.

— Тільки що в мене здачі нема, а в цілому, то краще б ви...

— Віддавайте швартови!

— Це пусте! — кричить з причалу джентльмен, що вже з хвилину порпається у власному портмоне.— Пусте! Я вас виручу... Ось вам півсотенна Північноамериканського банку,— кидайте його сюди!

Надто совісний пасажир з явною неохотою бере півсотенну, кидає, як було сказано, джентльменові портмоне, а пароплав, пирхаючи та пахкаючи димом, рушає в дорогу. Десь через півгодини після його відплиття з'ясовується, що "велика сума" — фальшована, а весь той епізод — зухвале ошуканство.

Ось зразок нахабного шахрайства. На острові, куди веде одна дорога — через громадський міст,— влаштовують якийсь зліт, з'їзд чи щось подібне. Шахрай розташовується на мості і ґречно повідомляє всіх перехожих про новий окружний закон, згідно з яким знімається мито: один цент з пішоходів, два — за коня чи осла тощо. Дехто невдоволено бурчить, але платять усі, і шахрай іде додому з п'ятьма чи шістьма десятками чесно зароблених доларів у кишені. Стягати мито з такого збіговиська людей — справа страшенно марудна.

А ось зразок чисто зробленої шахрайської роботи. В одного з товаришів шахрая зберігається одна з його боргових розписок,— він роздає їх на звичайних заповнених і підписаних як слід бланках червоного друку. Купивши зо два десятки таких бланків, шахрай щодня намочує один у юшці, дрочить ним свого пса і віддає йому нарешті як bonne bouche (1). Коли надходить термін виплати, шахрай разом із собакою йде до того товариша. Заходить мова про розписку, товариш видобуває її з письмового столу і простягає шахраєві,— аж тут підскакує пес і блискавично жере її. Шахрай не просто здивований,— він вражений, він до краю обурений дикою поведінкою свого собаки і висловлює цілковиту готовність виконати своє письмове зобов'язання, як тільки це зобов'язання з'явиться на світ божий.

(1) Закуску (фр.).

А ось зразок ретельно розрахованого шахрайства. Шахраїв підмайстер пристає на вулиці до дами. Сам шахрай кидається їй на допомогу і, віддубасивши товариша як слід, береться провести її додому. Біля дверей він кланяється, приклавши руку до серця, і якнайгречніше прощається з нею. Дама просить його зайти,— вона

познайомить свого рятівника зі старшим братом і татусем. Зітхнувши, він відмовляється. "То чи не можна мені,— муркоче дама,— якось інакше засвідчити вам мою вдячність"?

— Чому ж, можна, мадам. Чи не були б ви такі ласкаві позичити мені пару шилінгів?

Першої миті дама ледь не вмліває від зворушення. А наступної все ж розв'язує гаманець і дістає монети. Чому я стверджую, ніби це зразок ретельно розрахованого шахрайства? Бо чимала частина позиченої суми належить джентльменові, якому довелося спочатку приставати до дами, а потім — стояти і терпіти, як його дубасять за те приставання.

Не такий складний, але не менш науково обґрунтований зразок шахрайства: шахрай підходить до шинквасу й просить зо дві скрутки тютюну. Дістався, що просив, і повертівши в руках, він каже:

— Не подобається мені цей тютюн. Заберіть і дайте натомість склянку бренді з водою.

Наливають йому бренді з водою. Перехиливши склянку, шахрай простує до дверей, але його переймає голос шинкаря:

— Заждіть, сер,— ви не розплатилися за бренді!

— Я?! Не розплатився за бренді?! А тютюн я за що вам дав? Чого ж іще треба?

— Перепрошую, сер, але, наскільки я пам'ятаю, ви й за тютюн не платили.

— Ти куди гнеш, негіднику? Я що — забрав твій тютюн? А он там що лежить — не тютюн? Чи ти хочеш, щоб я платив за те, чого не брав?

— Але, сер...— розгублено мимрить хазяїн...— Але, сер...

— Не треба "але", сер,— уриває його шахрай, обурений до глибини душі, і виходить, хряснувши дверима.— Не треба "але", сер, і нема чого дурити людей!

Або ось таке, вельми примітне ошуканство, простота якого не вичерпує всіх його переваг. Хтось і справді загубив гаман чи портмоне і в одній із денних міських газет подає оголошення з докладним описом згуби.

Наш шахрай тут же дублює всі дані оголошення,— міняє лише заголовок, загальний стиль і адресу. Оригінал, наприклад, надто розлогий, багатослівний, має заголовок "Загубилося портмоне!" і містить вимогу принести загублену річ, якщо вона знайдеться, в будинок № 1 на Том-стріт. Дубль написано стисло, подано під куцим заголовком "Згуба", і повідомляється, що власника можна знайти за адресою: Дік-стріт, № 2 чи Гаррі-стріт, № 3. Ба більше — він поміщається того ж дня в п'яти або й шести газетах, тобто з'являється на світ усього кількома годинами пізніше. Коли нове оголошення й прочитає власник загубленого гаманця, то навряд чи здогадається, що йдеться про його нещастя. Але, звичайно, п'ять, а то й шість шансів проти одного, що згубу принесуть на адресу, вказану шахраєм, а не справжнім власником. Шахрай сплачує винагороду, кладе здобич до кишені і щезає.

Ось цілком подібний до попереднього випадок: світська дама загубила десь на вулиці надзвичайно коштовний діамантовий перстень. За його повернення вона обіцяє сорок чи п'ятдесят доларів винагороди, подаючи в оголошенні дуже докладний опис каменя й оправи та запевнюючи, що коли його буде доставлено до будинку номер такий-то на такій-то вулиці, винагороду сплатять негайно, ні про що не розпитуючи. Через один-два дні, коли дами немає вдома, у двері будинку номер такий-то на вулиці такій-то хтось дзвонить: запитують даму, і слуга каже, що її нема. Відвідувач уражений, йому дуже прикро. Він має важливу справу і хотів би особисто бачити господиню. Правду

кажучи, йому пощастило знайти її діамантовий перстень. Та, може, він зайде іншим разом. "Ні-ні!" — каже слуга; "ні-ні-ні!" — кажуть господинині сестра з братовою, яких тут і покликано. Відбувається галасливе впізнавання персня та виплачування винагороди, і відвідувача мало не виштовхують за двері. Повертається господиня й нарікає на сестру і братову, які, виявляється, заплатили сорок чи п'ятдесят доларів за копію її діамантового персня, виготовлену із справжнього томпаку і натурального пластиліну.

Та немає кінця шахрайству, як не було б і цього нарису, якби в ньому згадати бодай половину всіх варіацій і модуляцій, можливих у цій науці. Хоч-не-хоч, а доведеться поставити крапку, і найкращим завершенням буде опис цілком пристойного, але й досить хитромудрого шахрайства, розіграного не так давно в нашому молодому й зеленому місті і згодом успішно продубльованого в інших, ще молодших і зеленіших. До міста невідомо з яких країв прибуває джентльмен середніх літ. Дуже статечний, педантичний, обачний і поміркований джентльмен. Одягнений вельми охайно, але просто й невибагливо: біла краватка, просторий жилет винятково зручного крою, такі ж зручні на вигляд туфлі на товстій подошві і панталони без шлейок. Одне слово, з усього видно — заможний, розважний і солідний чоловік, "Людина діла" par excellence (1), один із тих зовні суворих і черствих, та м'яких душею героїв високомовних комедій,— героїв, у яких що не слово, то запорука, і які прикметні ще й тим, що однією, добродійницькою, рукою вони роздають гінеї, а другою, діловою, витягнуть з тебе все до останнього фартинга.

(1) Насамперед (фр.).

Цей джентльмен здіймає чимало галасу, пошукуючи собі квартиру. Він не любить дітей. Звик до тиші і спокою. Веде поміркований спосіб життя — тому волів би поселитися в невеличкій, тихій, статечній і богобоязній родині. Пристане на будь-які умови... наполягатиме лише на тому, щоб оплачувати рахунок першого числа кожного місяця (сьогодні друге), і просить господиню, коли така знайдеться, не забувати про цю

умову й присилати йому рахунок разом із квитанцією рівно о десятій годині першого числа кожного місяця і в ніякому разі не відкладати цю справу на друге число.

Узгодивши все, наш діловий чоловік винаймає помешкання в доволі респектабельному, хоч і не фешенебельному кварталі. Чого він не терпить, то це показухи. "Де багато помпи,— каже він,— там звичайно мало статечності",— цей афоризм так вражає уяву його господині, що вона зразу хапає олівець і робить пам'ятний запис на берегах великої родинної Біблії, поряд із притчами Соломоновими.

Наступний крок — публікація шестипенсового оголошення (приблизно такого змісту, як указано далі) в головних газетах міста; шість пенсів за публікацію не вносяться,— це "несолідно", це вимагання грошей авансом. А наш діловий чоловік свято переконаний, що платити слід за виконані послуги.

"ПОТРІБНІ НА РОБОТУ. Подавачам цього оголошення, що розпочинають масштабні ділові операції в нашому місті, знадобляться послуги трьох-чотирьох освічених і досвідчених клерків, платня досить висока. Бажано мати якнайкращі рекомендації — не так щодо здібностей, як моральних якостей. Оскільки робота майбутніх працівників пов'язана з високою відповідальністю і оскільки через їхні руки проходитимуть чималі суми грошей, потрібно, щоб кожен працівник дав заставу розміром п'ятдесят доларів. Осіб, які не мають змоги внести вказану суму і подати переконливі докази високоморальної поведінки, просимо не зголошуватися. Перевага надається молодим побожним джентльменам. Звертатися з 10 до 11 год. ранку і з 4 до 5 год. пополудні до містерів

ГОПС, ТОПС, ХЛОПС, ГЛОПС, і К°,

Мопс-стріт, № 110".

На 31-е число біжучого місяця до контори "Гопс, Топе, Хлопе, Глопс і К°" зголосилося зо два десятки молодих побожних джентльменів. Але наш діловий чоловік не квапиться укладати контракти,-ділки взагалі обачний народ,— і тільки після якнайсуворішої перевірки побожності кожного молодого джентльмена претендента зараховують на роботу, і він одержує квитанцію за свої п'ятдесят доларів (звичайний страховий внесок) від солідної фірми "Гопс, Топе, Хлопе, Глопс і К°". На ранок першого числа наступного місяця господиня не присилає рахунку, як обіцялася,— недбальство, за яке вимогливий глава фірми "опсів" неодмінно вишпетив би її, якби задля цього зволив затриматись у місті бодай на день.

Хай там як, та констеблям довелося несолодко, бо нагасалися по всіх усюдах, а спромоглися лише на одне — охрестити нашого ділового джентльмена "Енеєм", що дехто розшифровує як н. є. і. і що, своєю чергою, мало б розшифровуватись як класичне латинське non est inventus (1). Тим часом молоді джентльмени, всі як один, стають менш побожні, а господиня, витративши шилінга на гумку найвищої якості, вельми ретельно витерла пам'ятний запис на берегах великої родинної Біблії, що його хтось, з дурної голови, приторочив до притч Соломонових.

(1) Не виявлений.